

Gepubliceerd als: Opschoor J.B. 2013. Oproerige heemraden en omstreden omslagen: juridische conflicten in Ouderkerk aan de IJssel, 1657-1677, deel I. *Historische Encyclopedie Krimpenerwaard*, 37e jaargang nr. 2: blz 62-72.

Tekst alleen

Oproerige heemraden en omstreden omslagen: juridische conflicten in Ouderkerk aan de IJssel, 1657 – 1677 (Deel I)

door J.B. (Hans) Opschoor¹

Inleiding

In een 'supplicatie' aan de Hoge Raad van Holland, Zeeland en West-Friesland in 1660 beklagt Lodewijk van Nassau, heer van de Lek en van Beverwaard en ambachtsheer van Ouderkerk aan de IJssel, zich over 'oproerigheden' van een aantal voormalige heemraden, '... trachtende de suppliant te beroven van sijn regt ende jurisdictie aldaer ...'.² Het ging om bevoegdheden bij de aanstelling van heemraden, een kwestie die in 1658 opspeelde. Een jaar eerder hadden dezelfde Ouderkerkse partijen ruzie gekregen over een ander heerlijk recht, namelijk dat op de henneptienden. De heemraden begonnen processen en maakten in verband daarmee hoge kosten, die ze wilden omslaan over de ingelanden van de polders. Dat leidde weer tot bijna twee decennia van diepe geschillen tussen de procederende heemraden met de schout, met latere heemraden en met ingelanden die meenden dat ze ten onrechte werden aangeslagen. Van 1657 tot 1677 trilde Ouderkerk op zijn grondslagen, vanwege deze voor de Krimpenerwaard unieke reeks processen.

Het zouden uiteindelijk tenminste 26 processen worden (inclusief een enkele kleinere kwestie binnen een grotere zaak). Ze speelden vrijwel alle voor de hoogste juridische instanties, te weten het Hof van Holland en de Hoge Raad van Holland, Zeeland en West-Friesland, beide gevestigd aan het Binnenhof in Den Haag. Vaak zijn de "rekesten" waarmee de zaken begonnen, dan wel hun ontvankelijk-verklaring, of de resulterende uitspraken (verbalen, sententies, resoluties of adviezen) in archieven te vinden, maar dit is lang niet altijd het geval. Een overzicht van de achterhaalde 26 processen wordt gegeven in Appendix 1. Hieronder volgt, na een schets van enkele bestuurlijke achtergronden, een reconstructie van de gebeurtenissen rond deze processen op basis van uitspraken van de gerechtelijke instanties, notariële aktes en verdere documenten over de diverse kwesties, als aangetroffen in de ambachtelijke en heerlijke archieven. In deel I beperken we ons tot de kwesties rond de benoeming van heemraden. In deel II (te verschijnen in het volgende nummer van HEK) worden de daarvan afgeleide conflicten rond de omslag van de proceskosten belicht en zal worden getracht de gebeurtenissen te duiden tegen de achtergronden van de economische ontwikkelingen in de Republiek.

¹ Prof. Dr. J.B. (Hans) Opschoor, 's-Gravenhage, email: jb.opschoor@tele2.nl.

² Streekarchief Midden Holland, Gouda (hierna SAMH), oud archief Ouderkerk aan de IJssel (hierna oa ouy) archief code (hierna ac) 986, inventarisnummer (hierna inv. nr.) 25, document 8, d.d. 24-03-1660; zie ook Nationaal Archief (hierna NA), Archief NV Maatschappij Nassau La Lecq, Heerlijkheid De Lek (hierna NIL), inv. nr. 236: Stukken betreffende proces tussen Lodewijk van Nassau en Abraham van der Horde c.s. 1659-60, d.d. 09-09-1660.

De bestuurlijke en fiscale context in het ambacht Ouderkerk

Ouderkerk was een ambacht in de heerlijkheid van de Lek in de Krimpenerwaard, bestaande uit het dorp en de polders De Cromme, de Nesse, De Geer en De Zijde. De totale bevolking was in 1672 zo'n 1200 mensen. Sommige polders vielen uiteen in verschillende 'kwartieren', zodat het ambacht bestond uit zeven geografische eenheden. De heerlijkheid was ooit aan Willem van Oranje gekomen, daarna overgegaan op Maurits en vervolgens op diens zoon Willem, die in 1627 overleed en haar aan zijn broer Lodewijk van Nassau naliet. Lodewijk was heer van De Lek en Beverwaard, en ambachtsheer in Ouderkerk van 1627 tot 1665. Hij vervulde diverse hoge bestuurlijke, militaire en diplomatieke posities elders in de Republiek en ook in het buitenland. Soms liet hij zich vervangen door een heuse 'stadhouder', maar normaliter traden in de zaken van zijn heerlijkheid de door hem benoemde schout en de secretaris van het ambacht op. Het bestuur van het ambacht was in handen van een college van schout plus heemraden, dat tevens het lage juridische gezag of "gerecht" vormde in Ouderkerk, terwijl het hoge werd uitgeoefend door de baljuw van Zuid Holland, te Dordrecht. Daarboven figureerden het Hof van Holland en de Hoge Raad. Voor die laatste instanties werden ook zaken gebracht die bezit betroffen – waaronder in die tijd ook grote delen van het bestuursrecht vielen.

Wie waren naast de ambachtsheer de verdere spelers in het hierna te bespreken drama? Dat waren allereerst de gebroeders Joost en Jacob Schiltman, rentmeester van de heerlijkheid en secretaris, respectievelijk schout. De gebroeders Schiltman maakten deel uit van een geslacht van schouten, hoogheemraden en rentmeesters in de Westelijke Krimpenerwaard, afkomstig uit Kralingseveer en verknoopt met oude geslachten te Ouderkerk en omstreken.³ De meeste van de heemraden waren redelijk welgestelde landbezittende boeren uit de polders of kwartieren van het ambacht; een aantal van hen werd aangemerkt als hele of halve 'kapitalist' (kapitalist was men in 1653 met een vermogen van meer dan 2000 gulden, en halve kapitalist met een bezit van tussen de 1000 en 2000 gulden). Ruw geschat vormde die klasse zo'n tien tot vijftien procent van de bevolking van het ambacht. We noemen hier Cornelis Jansz opt Schoor (ook wel Verschoor), de broers Arijen Cornelisz Back de Oude en de Jonge, Abraham van der Horde. Hun namen zullen hieronder regelmatig terugkeren.

De kwestie(s) over de omslagen moeten worden geplaatst tegen de achtergronden van de 17^e eeuwse overheidsfinanciën.⁴ Daarin zijn van belang de zogenaamde "gemene" belastingen die voor het gehele gewest golden, en de ambachtelijke. Al van voor de republiek bestond er in Holland een stelsel van belastingen op grondbezit (de verponding) en imposten (accijnzen). Daarnaast waren tijdens de Republiek in- en uitvoerbelastingen en successierechten gekomen. De reguliere ('ordinaire') verponding was ongeveer twintig procent van de pachtwaarde van de grond. In tijden van nood werden additionele 'extra-ordinaire' verpondingen afgeroepen. De verponding in Ouderkerk rond 1660 moet ongeveer twee tot drie gulden of veertig tot zestig stuivers per morgen zijn geweest. Accijnzen brachten (op gewestelijk niveau) gemiddeld bijna driemaal zoveel op als de verponding. De reële belastingdruk (via de

³ Genealogische informatie is grotendeels ontleend aan C. Keulen, *Aantekeningen van C.J.J. Lans uit het Gemeente-Archief van Ouderkerk a/d IJssel* (CD-Rom, 2004).

⁴ J. de Vries en A. van der Woude, *Nederland 1500-1815*, p. 107-159 en M Prak, *Gouden eeuw: het raadsel van de republiek* (Nijmegen 2004): p. 86-96.

genoemde, zogenaande “gemene middelen”) was aanvankelijk ongeveer twintig procent van het loon van een ongeschoolde arbeider, maar dat liep tegen het midden van de 17^e eeuw op tot tegen de veertig procent. Men voelde dus een sterk oplopende belastingdruk. Op plaatselijk niveau waren er andere vormen van onroerend goedbelasting, zoals belasting op haardsteden, en stedelijke of ambachtelijke belastingen waarmee de kosten van het lokale bestuur werden ‘omgeslagen’ over de ingezetenen naar rato van de omvang van hun landbezit. Dit “heemraadsgeld” kwam in Ouderkerk rond 1660 op zo’n elf tot veertien stuivers per morgen uit, dus ongeveer een kwart van de druk van de verponding. Bovendien waren er beheerskosten voor de polders en die werden door de waarslieden in separate omslagen gebracht. Daarnaast waren er in heerlijkheden dan ook nog oude belastingen ten behoeve van de ambachtsheer, de tienden. Die moeten in de eerste helft van de 17^e eeuw zo’n tien procent van de opbrengst van de verponding hebben opgebracht; in de tweede helft, toen de verpondingen opliepen tot het dubbele, zal het aandeel van de tienden in de totale belastingdruk navenant zijn gedaald.

Ouverture: de processen betreffende de henneptienden

De golf van processen die in dit artikel wordt besproken, begon met een kwestie tussen enkele heemraden en ambachtsheer Lodewijk van Nassau over de henneptienden in het ambacht. In 1657 wilde Lodewijk van Nassau in zijn heerlijkheid niet alleen zoals gewoonlijk de henneptienden gaan heffen op land waarover men aan de ambachtsheer tienden verschuldigd was krachtens oude feodale regels, maar ditmaal ook in delen die daarvan lang vrijgesteld waren. Drie Ouderkerkse heemraden waaronder Cornelis Jansz opt Schoor rekestreerden daartegen bij het Hof van Holland. Het daarop volgende proces (proces nr. 1) is eerder in HEK uitvoerig beschreven.⁵ Tot een uitspraak in deze zaak is het nooit gekomen. Wel is er een uitspraak uit 1669 in een identieke zaak in Krimpen aan de IJssel voor de Hoge Raad. Daarin werd het de ambachtsheer verboden de tienden te innen op vrijgestelde werven.⁶ Deze uitspraak zal ook voor Ouderkerk van toepassing zijn verklaard.⁷

Toen deze kwestie begon in 1657, zal dit de betreffende heemraden niet in dank zijn afgenomen door het hogere ambachtelijke gezag. Dat biedt mogelijk een verklaring voor de verdere steekspelletjes in de periode onmiddellijk daarna.

Onenigheid betreffende de verkiezing van heemraden

In 1658 ontstond er een kwestie tussen de ambachtsheer en het ambacht rond de benoeming van heemraden. Hieronder volgt eerst een schets van de gang van zaken bij die benoemingen.

⁵ J.B. Opschoor, 2012: Henneptienden: Heemraden versus de Ambachtsheren van Ouderkerk en Krimpen aan de IJssel in de 17^e Eeuw. Historische Encyclopedie Krimpenerwaard (HEK), 36^e jrg. nr. 4, p. 113-132.

⁶ NA, Hoge Raad (hierna HR) 3.03.02 Sententiën, inv. nr. 761, d.d. 10-05-1669 (ook in het gemeentelijke dossier SAMH, oa oay ac 986, inv. nr. 25).

⁷ In zijn afrekening over 1676 meldt Adriaan Schiltman dat de tienden op de huis- en dijkwerven niet zijn verpacht vanwege een appointement (een rechterlijke aanwijzing, geregistreerd en marge van een rekest) ‘van den Hove van Hollandt’ (NA, NIL, inv. nr. 341: Rekening van de Rentmeester: Adriaen Schiltman, 1676). Vermoedelijk was die aanwijzing gebaseerd op het Krimpense vonnis.

Heemraden waren in functie gedurende een jaar. Jaarlijks vond op 22 februari (St. Pietersdag, of *Petri ad Cathedram*) een vooraf door de schout in de kerk aan te kondigen bijeenkomst plaats voor alle ingezetenen. De zogenaamde ‘regerende’ heemraden presenterden dan een afrekening van door hen voor het ambacht gemaakte kosten, die vervolgens zouden worden omgeslagen over de ingelanden. Daarna kon de ambachtsheer nieuwe heemraden benoemen en konden de oude aftreden. Deze bijeenkomst vond plaats in ‘s Heerenhuis’ (het vroeger aan de ambachtsheer behoord hebbende huis tegenover de kerk, ook wel aangeduid als het gerechtshuis, zie afb. 1) met open deuren en vensters zodat de aanwezigen binnen zowel als buiten konden volgen wat er gebeurde.

*Afb. 1 's Heerenhuijs te Ouderkerk aan de IJssel, 1907
ooit plaats van samenkomst voor ambachtsbestuurlijke zaken, eind 19^e eeuw vernieuwd en sindsdien
een uitspanning*

Elke vertrekkende heemraad stelde tijdens die bijeenkomst drie kandidaten voor uit zijn eigen kwartier in het ambacht (de hierboven genoemde polders of delen daarvan). De voordrachten werden officieel vastgelegd in een ‘nominatie’ met 21 namen (zeven maal drie namen) die werd opgesteld door de secretaris van het ambacht (zie afb. 2) en na de bijeenkomst door de schout plus een delegatie van de nu ‘afgaande’ heemraden werd gepresenteerd aan de ambachtsheer. Deze deed daaruit vervolgens een ‘electie’. De gekozenen legden acht dagen na hun electie een eed af in de handen van de schout, waarna zij door de schout in hun ‘bediening’ werden geïnstalleerd en de oude heemraden werden gedechargeerd uit hun ‘commissie’. Ter bezegeling van dit alles werden dan de sleutels van de weeskist van Ouderkerk (waarin alle handvesten en andere documenten zaten) overgedragen. Het kennelijke doel van dit arrangement was om in elk jaar alle kwartieren vertegenwoordigd te hebben in het ambachtelijke gerecht. Een praktische functie was, dat ook alle transacties inzake onroerende bezittingen in eerste instantie via dat gerecht liepen en er dus behoefte was aan kennis omtrent het bezit in elk van de kwartieren (er was immers nog geen kadaster).

*Afb. 2 de nominatie van heemraden, 22 februari 1668.
In dit geval zijn er per kwartier vier namen genoemd i.p.v. de vereise drie, wellicht ter compensatie van
de ontbrekende namen van de kandidaten uit de polder De Geer*

Over de opvolging in 1658 ontstond een fundamenteel geschil tussen het ambacht en de ambachtsheer. De oudste manifestatie van dit conflict is een verklaring onder ede ten overstaan van de schout, van een aantal oud-heemraden van Ouderkerk waaronder Arij Cornelisz Back de Oude, dat zij het oneens zijn met de “kiezing” van de heemraden dat jaar.⁸ Blijkens die verklaring was de ambachtsheer bij zijn keuze van de procedure afgeweken want hij koos niet uit elk kwartier een heemraad.

Het lijkt er sterk op, dat Lodewijk, getergd door wat de heemraden hem in 1657 hadden aangedaan betreffende ‘zijn’ tienden, in ieder geval voor 1658 het lage gezag

⁸ SAMH oa ouy ac 986, inv. nr. 25, document 1, d.d. 09-03-1658.

meer naar zijn hand wilde zetten. In zijn eigen argumentatie geeft hij later aan, dat hij om te beginnen gewoon vond dat hij als heer van het ambacht een absoluut recht had om te benoemen wie hij wou, maar dat bovendien onder de door de heemraden genomineerden er zaten die niet bekwaam waren om recht te spreken. De oude heemraden uit 1657 pikten zijn opstelling niet en bleven in functie. In de woorden van de schout, een maand na St Pietersdag: ze “matigden zich [hun heemraadschap] alsnog aan”.⁹ Lodewijk beval de schout de nieuwe heemraden te beëdigden en de oude te dechargeren.¹⁰ Dit alles leidde tot een zaak tegen Lodewijk, ditmaal voor de Hoge Raad, aangekaart met een rekest van de dissidente heemraden Adriaen Cornelisz Back de Jonge uit de polder De Geer en Cornelis Jansz opt Schoor uit De Zijde (proces nr. 2). Van deze zaak bestaat een sententie uit 1660 met een uitgebreide beschrijving van de gang van zaken.¹¹

De heemraden beriepen zich op de hierboven samengevatte procedure als de gewoonte te Ouderkerk. Daarvoor hadden zij goede gronden. Er is namelijk een dorpsordonnantie voor Ouderkerk bewaard gebleven (gedateerd 1616) die dit alles en detail regelt, en mogelijk teruggrijpt op nog oudere usances.¹² De heemraden claimden dit recht als “immemoriabele possessie *vel quasi*” (zoiets als een immaterieel bezit dat langer teruggaat dan mensenheugenis). Lodewijk had echter in 1658 uit twee drietallen niemand gekozen (waarschijnlijk die uit De Zijde en De Geer), en uit andere twee drietallen (die uit de Lage Nesse en de Cromme) meerdere kandidaten, op basis van kennelijke eigen voorkeuren. De heemraden vroegen ‘recredentie’ (voorlopige toewijzing van hun ‘bezit’ van het heemraadschap van Ouderkerk). De rechtbank ontzegde hen die recredentie en vroeg een tweetal “commissarissen” uit de Raad zich nader in de zaak te verdiepen. Die kwamen in April naar Ouderkerk. Uit de hennepzaak weten we hoe zo’n commissarissenbezoek of ‘demonstratie’ verliep. Het reisje omvatte een tocht met de trekschuit van Den Haag via Delft naar Rotterdam en dan verder naar Ouderkerk (waarschijnlijk via Kralingse Veer of het veer boven Capelle), een of meer overnachtingen in Ouderkerk, bezoeken aan van belang zijnde personen en locaties, een voorlopige uitspraak of eventueel een poging tot verzoening (neergelegd in een ‘verdrag’) of op zijn minst een inventarisatie van de conflicten en achtergronden daarvan, een goed glas wijn en tenslotte een terugreis langs de geschetste route. Tijdens het bezoek van April spraken de commissarissen de beide heemraden, de stadhouder en de rentmeester van Lodewijk. Er kwam een ‘verdrag’. Conform een gebruik onder het toenmalige recht werd aan de zaak een bezitsrechtelijke en een eigendomsrechtelijke kant onderscheiden die tot verschillende procedures aanleiding geven (het tweede proces werd zo gesplitst in de processen nr. 2 en nr. 3). Ook werd afgesproken deze kwesties simultaan te behandelen, om tijdwinst te boeken. Inhoudelijk belangrijker is, dat afgesproken werd dat de door Lodewijk beoogde nieuwe heemraden in afwachting van het eigenlijke proces en een uitspraak van de Hoge Raad toch alvast in functie zouden treden.¹³ Enkele dagen later werden Lodewijks kandidaten inderdaad

⁹ SAMH oa ouy ac 986, inv. nr 25, d.d. 22-03-1658. Het ging om de heemraden 1657: Jan Jacobsz Pols, Adriaen Pietersz Moolenaar, Cornelis Jansz Bercouwer, Adriaen Cornelisz Buijs, Adriaen Cornelisz Back de Jonge, Crijn Cornelisz Timmerman en Cornelis Jansz opt Schoor.

¹⁰ SAMH oa ouy ac 986, inv. nr. 22, d.d. 22-03-1658.

¹¹ NA HR 3.03.02, Sententiën, inv. nr. 752 (film), d.d. 30-10-1660.

¹² Dorpsordonnantieën Ouderkerk aan de IJssel, Staten van Holland. In: Archief Hoogheemraadschap Schieland en Krimpenerwaard (Rotterdam), inv. nr. C7 528, d.d. 25-04-1616.

¹³ SAMH, oa ouy ac 986, inv. nr. 25: Documenten, d.d. 13-04-1658.

beëdigd.¹⁴ Zij zullen in dit artikel nog veelvuldig genoemd moeten worden wegens hun rol in de verdere geschiedenissen, als de “heemraden van 1658”, of “Van der Horde en Versloot c.s.”. Namens de oude heemraden (die van 1657) werd geëist dat Lodewijk zich procedureel zou schikken in wat zij als hun recht beschouwden (namelijk de benoeming van één heemraad per kwartier, uit door hen voor elk kwartier opgestelde voordrachten), en dat hij zou worden veroordeeld “alle turbatie (=verstoring, JBO), crot (= letsel, JBO), hinder ende empeschement (= hinder, JBO) de impetranten (= eisers, JBO) in hun deugdelijke *possessie vel quasi* aangedaan” kosteloos en schadeloos af te wikkelen met verbod van herhaling. Namens Lodewijk werd gesteld dat hij alle rechten had tot benoemen. De Hoge Raad ging zich beraden en nam daarvoor ruimschoots tijd.

Op St. Pietersdag 1659 waren er weer problemen.¹⁵ De omslag viel hoog uit, wegens de erin opgenomen proceskosten in de hennepzaak en die betreffende de electie. Dat riep protesten op. Secretaris en schout weigerden toen de nieuwe voordracht over te brengen aan Lodewijk, waarop de heemraden van 1658 dat zelf deden. Lodewijk weigerde uit die eigengerechtigde voordracht een keuze te maken. De heemraden van 1658 bleven toen aan. Lodewijk spande daarop een zaak aan tegen die heemraden wegens verstoring in zijn bezit van het benoemingsrecht (proces nr. 3). In april 1659 reisden de commissarissen weer naar Ouderkerk. Ze vonden dat de omslagen en nominaties correct dienen te worden ‘geschreven’ door de secretaris, zonder dat overigens op de lopende zaak betreffende de verplichting om uit de nominatie uit elk kwartier een persoon tot heemraad te benoemen werd vooruitgelopen. De zaak werd met dit advies voorgelegd aan de Hoge Raad, die commissarissen volgde.¹⁶ Dit vonnis zette de heemraden dus een flink eind terug. Maar ze gaven het niet op en procedeerden door. Zoals we hieronder zullen zien, bleef het het hele jaar 1659 door onrustig, met name rond de omslag.

Ook in februari 1660 werd er geen nominatie gedaan (wel een omslag, maar ook die ging weer buiten de schout om). De schout had een vergadering geconvoceerd maar de heemraden (ondertussen met heel wat eelt op hun zitvlees) hadden die vergadering gewoon afgezegd – ‘alsof sijlieden heeren van de plaetse waren’.¹⁷ De ambachtsheer voelde zich ‘uytgelachen’ omdat men onbeschaamd zijn rechten negeerde. Die provocatie liet hij niet over zijn kant gaan en hij benoemde toen zelf zeven heemraden, waarvan er vijf werden beëdigd op zeven maart 1660.¹⁸ En daarnaast schreef hij samen met een aantal voorname ingelanden een protestbrief die *nota bene* was gericht aan de Staten van Holland!¹⁹ De oude heemraden protesteerden ook, sprekend van de nulliteit, nieuwigheid en onwettigheid van deze ‘pretense electie’, en

¹⁴ Zie SAMH, oa ouy ac 986, inv. nr. 23: Aanstellingen, d.d. 22-03-1658. De heemraden van 1658 waren: Abraham Ariensz van der Horde, Adriaen Pietersz Dickenboom, Roel Pietersz Versloot, Adriaen Sijmonsz, Adriaen Cornelisz Back den Ouden en Wigger Adriaensz van Tack en Adriaen Pietersz.

¹⁵ Zie vooral SAMH, ouy oa ac 986, inv. nr. 25: Documenten, notitie met ‘contrarie feiten’.

¹⁶ NA, NIL, inv. nr. 236: Verkiezing Heemraden, Akte van Restablisement, gedaan te Ouderkerk, d.d. 11-04-1659 door Commissarissen bij den Hoogen Raad in Hollant.

¹⁷ SAMH, oa ouy ac 986, inv. nr. 25: document 37, ‘Contrarie Feiten’ d.d. 07-03-1660.

¹⁸ De heemraden in 1660 waren: Claes Hendricksz Steenbacker, Adriaen Anthonisz Decker, Willem Jansz Govertsz, Jan Wiggertsz Backer, Adriaen Thonisz Snoeij, Thonis Gerritsz Back en Adriaen Pietersz van de Zijde. In SAMH ouy oa ac 986 inv.nr. 25, document 37 komen namen voor die slechts ten dele hierme corresponderen. De laatste twee zouden een jaar later weigeren nominaties te doen.

¹⁹ De al eerder aangehaalde brief van 24 maart 1660 (SAMH oa ouy ac 986 inv. nr. 25, document 8.

van turbatie in hun oude recht dat zij weer eens in ‘immemorabele possessie’ zeiden te hebben.²⁰ Ze bleven in functie. Partijen spaarden zich – en het ambacht – moeite noch kosten.²¹ De heemraden vochten de benoeming door Lodewijk aan (proces nr. 6) en Lodewijk eiste herstel (proces nr. 8). Weer reisden commissarissen naar Ouderkerk (april 1660) en weer liep dat uit op een herstel van de ambachtsheer in zijn recht. De heemraden van 1658 voldeden aan de eis van netjes nomineren en meenden daarmee tot de volgende electie weer in functie te zijn, maar de schout negeerde die wens, wat leidde tot proces nr. 12 tegen de schout. Zo waren er twee groepen heemraden, te weten die van 1658 en de vijf die in 1660 door Lodewijk waren benoemd.

Een en ander (inclusief de spanningen rond de omslagen die gelijktijdig aan de orde waren) leidde tot verhitte acties. In augustus 1660 deden twee nieuw aangestelde heemraden samen met schout en secretaris een ‘naschouw’ van enkele kades tussen Ouderkerk en Lekkerkerk. Daar kwamen ze de oude heemraden tegen (Van der Horde zelfs met een meetlat in de hand – de Ouderkerkse poldervariant van een “smoking gun”, zo lijkt althans Joost Schiltman het hebben ervaren) die claimden als heemraden te schouwen, ‘... en dat sij verstonden alsnog heemraden te sijn’ en eisten dat dit zou worden erkend. Lodewijk zag daarin een poging van deze ‘boosaardige’ heemraden om hem ‘... te berooven van sijn regt ende jurisdictie ...’ in het ambacht. Hij keerde zich met deze ‘intollerabele’ krenking nu tot de Hoge Raad en deze dagvaardde vervolgens Van der Horde c.s. (proces nr. 13).^{22 23} Lodewijk insisterde dat hij slechts gebruik had gemaakt van zijn recht ‘hem als alleen ambachtsheer van Ouderkerk onwedersprekelijk competerende [en] van welk zijn recht hij ook niet zou worden bevonden immermeer afgegaan geweest te zijn’.

De Hoge Raad oordeelde tenslotte op 30 oktober 1660 in de zaak die door Back en Opt Schoor was begonnen in 1658 (proces nr. 2). Het vonnis gunde enerzijds de ambachtsheer zijn keuze van heemraden in 1658 maar anderzijds ‘mainteneert, stijft ende sterckt’ de uitspraak de afgaande heemraden in hun bezit van het recht om uit ieder kwartier drie kandidaten voor te stellen, ‘omme uit ijder van de drie voorgestelden door de verweerder één tot bediening van het heemraadschap voor het aanstaande jaar geëligeerd te worden’ en beveelt de ambachtsheer zijn electie voortaan (dus ingaande in 1661) zo in te richten. Zo verloren de heemraden uit 1657 weliswaar de slag betreffende de benoeming van heemraden in het jaar 1658, maar wonnen ze uiteindelijk de oorlog over de principes bij de verkiezing van heemraden. De ambachtsheer moest inbinden.

Er waren naweeën. Tot in 1661 toe bleven de heemraden proberen hun recht te onderbouwen.²⁴ In 1661 boycotten twee heemraden (Van der Zijde en Back) de procedure weer door geen drietallen voor te stellen. Secretaris Jacob Schiltman zette

²⁰ SAMH oa ouy ac 986 inv. nr. 25, document nr. 56 d.d. 07-03-1660 gericht aan de schout; zie ook het rekest van Lodewijk, ibidem, d.d. 23-02-1660.

²¹ Appel Hof van Holland (hierna HvH) door Adriaen Cornelisz Back den Ouden c.s. tegen de impetratie van Lodewijk van Nassau (zie NA HvH, 3.03.01.01 Residentieboek Mr. A. Pots, inv. nr. 1716, d.d. 27-07-1660) en van Abraham Ariensz van der Horde c.s. (NA HvH, 3.03.01.01 Sententiën, inv. nr. 771 nr. 61, d.d. 08-09-1660.

²² Hij verwijst naar de uitspraak van het Hof: NA, HvH 3.03.01.01 Sententiën, inv. nr. 771 nr. 61, d.d. 08-09-1660.

²³ NA, NIL, inv. nr. 236: Verkiezing heemraden: dagvaarding d.d. 09-09-1660.

²⁴ SAMH, ona Gouda (hierna: gda), ac 43, inv. nr. 238, f. 98, d.d. 09-10-1660, en ibidem f. 205, 206a, 206b, d.d. 30-12-1660; SAMH, ona gda ac 43, inv. nr. 239 f. 3, d.d. 08-01-1661.

een uitspraak van commissarissen van de Hoge Raad slim naar zijn hand door daar een *recht* van de ambachtsheer uit te destilleren, inhoudende dat afgaande heemraden een plicht hadden tot het doen van een nominatie.^{25 26} Er kwam van de twee dissidenten uit 1660 en de heemraden uit 1658 een rekest ingediend bij zowel de Raad als het Hof (processen nrs. 16 en 17, uiteindelijk als proces nr. 17 ten einde gebracht).²⁷ Daarin bleek dat de eigenlijke kwestie was of de heemraden van 1660 ook de kosten van de heemraden van vorige jaren (met name van 1659) zouden accepteren als onderdeel van hun afrekening en zo in de omslag brengen. De vijf wilden dat niet, de twee wel. Ook nu weer werd de nominatie die de vijf andere heemraden wilden doen, aangevochten. De Hoge Raad bepaalde dat hangende poging tot vergelijk er geen nominaties en electies meer zouden zijn.²⁸ Het hof verwierp een appel daartegen.²⁹

Het zou al met al nog tot 1663 duren voor de aanstellingen van heemraden zou worden hervat volgens het door hun voorgangers afgedwongen, de vrijheden van de ambachtsheer inperkende, regime.³⁰ Daarna liep het proces van nominatie en electie blijkbaar goed, zoals blijkt uit de nominaties en electies die op een enkel jaar na bewaard zijn gebleven. Een opvallend punt is wel, dat oud-heemraad Cornelis Jansz opt Schoor die zowel bij het aanzwengelen van het proces inzake de henneptienden en dat van de nominatie van kandidaat-heemraden een rol speelde, ondanks dat hij vaak werd genomineerd (zie bijv. afb. 2), nooit meer is gekozen door Lodewijk. Ook zijn collega in 1657, Cornelis Back de Jonge, keerde niet terug als heemraad.

Met deze afloop keerde de rust nog niet weer in Ouderkerk. Herhaalde malen bleek in het voorgaande al hoe verweven de kwesties inzake de nominaties waren met geschillen rond de omslag van de proceskosten. Die geschillen zouden een eigen, sterk escalierend leven gaan leiden en tot een reeks processen aanleiding geven, deels parallel aan de processen inzake de heemraadbenoemingen, en deels in een reeks van jaren daarna.

(wordt vervolgd)

²⁵ Zie SAMH, oa ouy ac 986, inv. nr. 25: document 53, rescriptie Lodewijk van na 14-06-1660.

²⁶ SAMH, ona gda ac 43, inv. nr. 400 f. 28 en 28v, d.d. 15/16-03-1661.

²⁷ SAMH ouy oa ac 986, inv. nr. 25, document 48 (met aantekeningen in de marge, waarin het antwoord van het hof) en het verzoekschrift met bijlagen in NA HvH 3.03.01.01, inv. nr. 4561, d.d. 31-03-1661.

²⁸ Blijkens een aantekening in SAMH, oa ouy ac 986, inv. nr. 25: Documenten, d.d. 18-03-1661.

²⁹ HvH 3.03.01.01 Gepronuncieerde Advysen, inv. nr. 1162, no. 412 fo 164v-165 d.d. 22-12-1661.

³⁰ In 1662 fungeerden als heemraden: Arijaen Centensz, Pieter Cornelissen, Jan Centen Besemer, Huijbert Leendertz Boertje, Leendert Jacob Sost. Heemraden in 1663 werden: Cornelis Direxsen, Claes Jansz Paelensteijn, Ysbrant Willemsz Sost, Pieter Pietersz Engel, Aernt Aertsz Hol, Willem Heijndricks, en Arij Pietersz van der Zijde.

Appendix I: Processen inzake Ambachtskwesities in Ouderkerk aan de IJssel, 1657 - 1676

Nr	Partijen	Instantie	Datum rek/appel	Eis/zaak	Datum uitspraken
1	Heemr 57 vs Lodewijk	HvH#	02-08-57	Mand penael Henneptienden	Zie HR 761 10-05-1669 S*
2	Heemr 57 Vs Lodewijk	HR#	07-03-59	maintenue posessoir electie heemraden	30-10-60 S
3	Lodewijk vs pretense heemr 58	HR	15-03-59	Mand complainte, restablisement Aanstelling heemraden	30-10-60 S
4	Ingelanden vs heemr 58	HvH	<19-12-59	Mand penael omslag	19-12-59 C*
5	Ingelanden vs heemr 58	HvH	23-01-60	Mand penael omslag	03-02-60 A
6	Heemr 58 vs Lodewijk (en secretaris)	HR	16-03-60	Mandt complainte? Nominatie heemraden	17-04-60 C
7	Heemr 58 vs pretense ingelanden	HvH	xx-02-60 Appel	Contra mand penael uit proces 5 omslag	26-04-60 S
8	Lodewijk vs heemr 58	HR	06-04-1660	Complainte restablisement Nominatie heemraden	17-04-60 C
9	Ingelanden vs heemr 58 en schout	HvH	26-04-60	Mand penael verbod omslag	26-04-60 S
10	Heemr 58 vs Lodewijk en schout	HR	<10-06-60	Mand Uitlegging omslag	30-03-61 S
11	Heemr 58 vs ingelanden	HvH	21-06-60 appel	Contra concessie mand van attent penael (zaak nr 9 inz. omslag)	n.a.; zie proces nr. 15
12	Heemr 58 + ingelanden vs schout	HR	23-07-60	Mand't penael Nominatie heemraden	Zie 09-09-60 S
13	Heemr 58 vs Lodewijk	HvH	Na 27-07-60 appel	Maning penael omslag	08-09-60 S
14	Lodewijk vs heemr 58	HvH, naar HR	xx-08-60	Mand penael doorgaan heemr 58 na electie '60	09-09-60 S
15	Heemr 58 vs ingelanden	HR	Zie proces nr. 11, appel	Mand d' appel met clausule van relieff, onvoll omslag	17-02-61 S
16	Heemr 58+60(2) vs heemr 60(5)	HR	18-03-61	Mand penaal omslag en nominatie heemraden	Zie proces nr. 17
17	Heemr 58 +60(2) vs Heemr 60(5)	HvH	31-03-61 appel	Mand penael; later relief d' appel, omslag en nominate	22-12-61 Adv
18	Ingezetenen vs Heemr 58	HR	<31-03-62	Requeste civile omslag	01-04-62? S
19	Heemr 58 + ingelanden vs schout + laatst afgegane heemr (62)	HR	<16-04-63 reformatie	Reformatie omslag	16-04-63 C 29-03-64
20	Heemr 58 vs schout en heemr 64 en Lodewijk	HR	In 1665?	reformatie	09-10-71 S
21	Heemr 58 vs ingelanden	HvH	13-11-71 appel	Mandt penael. met clausule omslag	26-02-72 Adv
22	Heemr 58 vs schout + ingelanden	HR	09-03-72 appel tegen 20	Reformatie jegens 20	20-04-73 S
23	Ingelanden vs heemr	Gerecht Ouderkerk		omslag	Voor 18-04-74
24	Heemr 58 vs ingelanden	HvH	< 27-07-73 appel tegen 23	Relief d' appel: correctie vonnis gerecht, omslag	15-2-75 S
25	Heemr 58 vs ingelanden	HR	05-04-75 appel tegen 24	mandement in cas d' appel mt de chusule van relieff, omslag	06-10-76 S
26	Ingelanden vs Heemr 58	HR	<26-10-75	Mand't penael Omslag	26-10-75 A

HvH = Hof van Holland, HR = Hoge Raad van Holland, Zeeland en West Friesland

* S = sententie, Adv = Gepronuniceerd Advies, A = apostille: beschikking verleend direct op rekest.

** C = Commissarissen HR (verdrag, uitspraak, of doorverwijzing naar HR).